

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ З КУРСУ «ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ» (Н.О.Никончук)

3.1. БАЗОВА МЕТОДИКА ДО КУРСУ «ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ»

«ШКАЛА ОЦІНКИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В.МАНОВОЇ-ТОМОВОЇ (ВІД 4 ДО 52 ТИЖНІВ; ВІД 1 ДО 3 РОКІВ)»

Повна назва та автор	Вихідне джерело	Джерела з описом та прикладами застосування
«Шкала оцінки психічного розвитку дитини В.Манової-Томової (від 4 до 52 тижнів; від 1 до 3 років)	Манова-Томова В. <i>Психологічна діагностика раннього віку.</i> – К.: «Вища школа», 1978. – 168 с. (переклад з болгарської здійснено за виданням: Василка Манова–Томова. <i>Психологическа диагностика на ранното детство. Народна просвета. София, 1974; автор перекладу – Н.В. Костюченко)</i>	Манова-Томова В. <i>Психологічна діагностика раннього віку.</i> – К.: «Вища школа», 1978. – 168 с. Карпенко Н.В. <i>Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя).</i> – К.: «Каравела», 2008. – 192 с.

Теоретичні засади та історія виникнення

Необхідність створення спеціального методу для оцінки психічного розвитку дітей від народження до трьох років обумовлена потребою побудови системи виховання у дитячих яслах і будинках матері та дитини, за допомогою якої можна було б забезпечити нормальний психічний розвиток кожної дитини.

У 50-х роках ХХ століття у Болгарії почала збільшуватися кількість дитячих ясел, разом з тим були виявлені випадки відставання дітей у психічному розвитку, оскільки акцент у таких закладах традиційно робився на повноцінне харчування та догляд за дітьми. Міністерство народного здоров'я поставило завдання перед Науково-дослідним інститутом педіатрії вивчити особливості психічного розвитку дітей та розробити рекомендації щодо створення системи виховання.

Роботу над методом дослідження було розпочато у 1954 році. Згодом у 1974 році Василка Манова-Томова видала монографію, у якій представила узагальнені результати вивчення психічного розвитку дітей, що велися майже 20 років. У 1978 році монографію було перекладено українською мовою та видано в Києві.

При розробці методу дослідження Василка Манова-Томова значною мірою спиралася на роботи вітчизняних вчених – Л.С. Виготського, О.В. Запорожця, Л.А. Венгера та інших. Дослідниця розглядала психічний розвиток як єдність і взаємодію внутрішнього та зовнішнього. Поділяла погляди авторів про закономірний розвиток психіки та існування сензитивних періодів. В основу «Шкали оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів» та «Шкали оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років» було покладено показники Н.М. Щелованова, норми А. Гезеля та результати спостережень самої дослідниці.

Для статистичної перевірки методу було проведено 2937 досліджень, з них 1349 досліджень немовлят та 1588 досліджень дітей раннього віку. Більшість дітей (80%) виховувалися в сім'ях і були залучені до дослідження через дитячу консультацію. Близько 20% досліджуваних виховувалися в денних яслах за активної участі сімей. Усі діти були фізично здоровими і без дефектів психічного розвитку, доношені, без відхилень вагітності і без ускладнень під час пологів. Дослідження проводилося в Софії та інших великих містах Болгарії.

Сфера застосування

Шкала оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів» та «Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років» застосовуються для діагностики психічного розвитку дітей від народження до трьох років. Методики дозволяють визначити рівень розвитку дітей в окремих сферах, дати оцінку їх психічному розвитку в цілому, прогнозувати в найзагальнішому плані хід подальшого розвитку. За допомогою методик психолог може отримати інформацію про розвиток дитини у визначений момент часу, здійснювати контроль за розвитком, виявляти проблемні моменти у розвитку, визначати напрямки управління процесом розвитку, а отже, деякою мірою регулювати його зміни.

«Шкала оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів» та «Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років» можуть бути використані психологами, які працюють у дитячих садочках.

Опис методики

Дослідження рівня психічного розвитку немовлят та дітей раннього віку передбачає 3 основні етапи:

- I етап – заповнення анкети та шкали оцінки психічного розвитку досліджуваного;
- II етап – визначення кількісних показників;
- III етап – аналіз та інтерпретація отриманих результатів.

I етап – заповнення анкети та шкали оцінки психічного розвитку досліджуваного.

На початку дослідження заповнюється анкета, у якій міститься загальна інформація про дитину та її найближче оточення.

Анкета досліджуваної дитини

Прізвище та ім'я дитини	
Дата народження	
Адреса	
Батько (вік, професія)	
Мати (вік, професія)	
Брати і сестри (вік)	
Особливості під час вагітності матері	
Особливості при народженні дитини	
Вага і зріст при народженні	
Годування	
Поява зубів	
Сон	
Переважаючий емоційний стан	
Де виховується дитина (сім'я, ясла, дитячий будинок) і відколи	
Хто доглядає дитину	
Додаткові відомості	

У ході бесіди з батьками та безпосередніх спостережень дослідник вивчає досягнення дитини в різних сферах і заповнює шкалу оцінок психічного розвитку. Залежно від мети та характеру дослідження можна виокремити два варіанти заповнення шкали.

Варіант I. Якщо метою досліджень є **вивчення динаміки психічного розвитку** дитини, а самі **дослідження проводяться систематично**, то варто перевірити рівень засвоєння дитиною всіх показників шкали. В такому випадку календарний вік дитини суттєво не впливає на процедуру дослідження. Робота розпочинається з перевірки засвоєння показників першого мікроперіоду шкали оцінки психічного розвитку й триває доти, доки не

будуть виявлені найвищі показники розвитку дитини в кожній зі сфер.

Варіант II. Якщо метою дослідження є **вивчення рівня психічного розвитку дитини на даний момент часу** і таке **дослідження проводиться лише один раз**, то його можна розпочати з перевірки засвоєння показників того мікроперіоду, до якого найближче знаходиться показник календарного віку (КВ). Наприклад, показник календарного віку (КВ) досліджуваного 17 тижнів. Оскільки на шкалі такий мікроперіод не відображений, то діагностику варто розпочати з перевірки того, чи засвоїла дитина показники, які в нормі повинні бути в немовлят у 16 тижнів. Якщо в якійсь зі сфер дитина показник засвоїла, то варто перевірити, чи не засвоїла вона показник наступного мікроперіоду (20 тижнів). Дослідник має рухатися по шкалі вгору доти, доки не виявить найвищий показник, яким оволоділа дитина у визначеній сфері. Якщо дитина в якійсь зі сфер не оволоділа показником для 16 тижнів, то варто перевірити показники мікроперіоду, який знаходиться в шкалі нижче (12 тижнів). Дослідник в плані перевірки має рухатися вниз по шкалі доти, доки не виявить найнижчий показник, яким оволоділа дитина у цій сфері.

В. Манова-Томова пропонує використовувати спеціальні графічні позначки для відмітки про рівень засвоєння показників розвитку. Це дозволить досліднику побудувати індивідуальну криву психічного розвитку дитини та зіставити її з ідеальною кривою розвитку в віці немовляти чи в ранньому віці.

Навпроти кожної шкали є сітка, яка утворена горизонтальними лініями, що відокремлюють показники розвитку в різних сферах, і вертикальними лініями, що відокремлюють вікові мікроперіоди в тижнях (для немовлят) і місяцях (для дітей раннього віку). В цій сітці накреслена ідеальна крива розвитку, яка може бути реалізована лише у випадку, коли психічний та календарний вік дитини співпадають.

Якщо дитина засвоїла показник розвитку, дослідник заштриховує квадратик, який знаходиться в сітці навпроти цього показника, при цьому обов'язково враховує показник календарного віку, що зазначений у низу сітки. Таким чином заштрихований квадратик завжди знаходиться на перетині двох ліній «показник розвитку» та «показник календарного віку досліджуваного».

Якщо дитина засвоїла показники розвитку, що відповідають її календарному віку, то заштриховані квадратики будуть співпадати з ідеальною кривою. Якщо в дитини пришвидшений психічний розвиток і вона засвоїла показники наступного мікроперіоду, то заштриховані квадратики будуть знаходитися зліва від ідеальної кривої. В тому випадку, коли дитина має уповільнений психічний розвиток і засвоює показники пізніше, ніж передбачено віковою нормою, заштриховані квадратики будуть знаходитися справа від ідеальної кривої розвитку.

Для відміток про рівень засвоєння показників розвитку можна використовувати й інші позначки, наприклад «+» або «✓».

Зауважимо, що порівняльний аналіз індивідуальної та ідеальної кривої психічного розвитку можна зробити лише в тому випадку, якщо дослідження дитини проводяться систематично.

Шкала оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів

Шкала для оцінки психічного розвитку в віці немовляти (від 4 до 52 тижнів) складена з 13 поділок, які відповідають мікроперіодам розвитку дитини. Поділka охоплює 4 тижні і показує певний рівень психічного розвитку: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40, 44, 48 та 52 тижні.

Кожна поділka містить чотири показники, які відображають досягнення дитини у чотирьох головних сферах психічного розвитку: в сфері моторики, сенсорної діяльності, емоційно-соціального розвитку, мовлення. У межах поділки показники розміщені в чітко визначеній послідовності: 1 – моторика (М); 2 – сенсорна діяльність (Д); 3 – емоційно-соціальний розвиток (ЕС); 4 – мовлення (МВ). Кожний показник має величину 1 тиждень.

Шкала оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів

Прізвище та ім'я _____

Вік _____

Тижні	Показники психічного розвитку		Відмітка про наявність показника розвитку															
	Вік	Опис	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12				
52	4	МВ	Вимовляє чотири-п'ять осмислених слів															
	3	ЕС	Радіє, коли виконає поставлене завдання															
	2	Д	Ставить два кубики один на другий															
	1	М	Іде самостійно або з невеликою допомогою															
48	4	МВ	Вимовляє перші осмислені слова															
	3	ЕС	Незадоволено реагує на заборону															
	2	Д	Самостійно п'є з чашки															
	1	М	Стоїть без опори															
44	4	МВ	Вимовляє звуконаслідування															
	3	ЕС	Радіє, коли називають приємну їй людину															
	2	Д	Кладе кубики або м'ячик у коробку															
	1	М	Іде за рухомою опорою															
40	4	МВ	Виконує словесні доручення															
	3	ЕС	Радіє, коли хвалять: «Молодець!»															
	2	Д	По-різному грається з різними іграшками															
	1	М	Ходить, тримаючись за руку															
36	4	МВ	Наслідуючи, вимовляє звуки і склади															
	3	ЕС	Задоволено робить «до															

			побачення» рукою																	
	2	Д	Стукає одним кубиком по другому																	
	1	М	Іде боком																	
32	4	МВ	Шукає поглядом предмет, про який запитують																	
	3	ЕС	Радіє, граючись з дорослими у «піжмурки»																	
	2	Д	Наполегливо дістається до іграшки, яка знаход. на відстані																	
	1	М	Встає, тримаючись за опору																	
28	4	МВ	Вимовляє довгі звукосполучення																	
	3	ЕС	Радіє, коли побачить знайому і приємну людину																	
	2	Д	Тривалий час грається іграшкою																	
	1	М	Пробує самостійно сісти																	
24	4	МВ	Вимовляє випадкові звукосполучення: «ма», «ба», «па»																	
	3	ЕС	Вдивляється у своє відображення у дзеркалі																	
	2	Д	Сама бере іграшку, що лежить поряд																	
	1	М	Пробує повзати																	
20	4	МВ	Розрізняє голос, інтонацію, з якими до неї звертаються																	
	3	ЕС	По-різному реагує на знайомих і незнайомих людей																	
	2	Д	Хапає подану іграшку і затримує її																	
	1	М	Перевертається зі спини на живіт																	

16	4	МВ	Вимовляє різноманітні звуки															
	3	ЕС	Сміється вголос, коли з нею пустують															
	2	Д	Простягає руку і хапає іграшки, що висять															
	1	М	Повертає голову на звук															
12	4	МВ	Агукає часто і довго															
	3	ЕС	Жваво реагує на голос і усмішку дорослого															
	2	Д	Стежить за рухомими предметами, повертаючи голову															
	1	М	Тривалий час тримає голову, впирається ногами															
8	4	МВ	Вимовляє тихі голосні та горлові звуки															
	3	ЕС	Усміхається, коли до неї говорять															
	2	Д	Стежить поглядом за рухомими предметами															
	1	М	Тримає голову, якщо взяти дитину на руки															
4	4	МВ	Вимовляє невизначені вигуки та звуки															
	3	ЕС	Вдивляється в людину, яка нахилилася над нею															
	2	Д	Здрагається і вслуховується в голосний звук															
	1	М	Підводить голову на короткий час															
Календарний вік (у тижнях):				4	8	12	16	20	24	28	32	36	40	44	48	52		

Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років (15 – 36 місяців)

Шкала для оцінки психічного розвитку дитини від 1 до 3 років (15 – 36 місяців) складається з чотирьох поділок для другого року і двох для третього. Чотири поділки для другого року – 15, 18, 21, 24 місяці – охоплюють по три місяці. Кожен показник має величину ½ місяця. Дві поділки для третього року – 30 та 36 місяців – охоплюють по 6 місяців. Кожен показник має величину 1 місяць.

Поділka містить шість показників, які відображають досягнення дитини в шести головних сферах психічного розвитку. У межах поділки ці показники розміщені в такій послідовності: 1 – моторика (М), 2 – уміння (У), 3 – навички (Н), 4 – образотворча діяльність (О), 5 – емоційно-соціальний розвиток (ЕС), 6 – мовлення (МВ).

Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років

Прізвище та ім'я _____ Вік _____

Місяці	Показники психічного розвитку			Відмітка про наявність показника розвитку					
	Місяць	Сфера	Опис	1	2	3	4	5	6
36	6	МВ	Може зв'язно розповісти (переказати) простий випадок або оповідання						
	5	ЕС	В іграх відображає навколишнє життя і «входить» у роль						
	4	О	Малює кульку, яблуко та інше						
	3	Н	Самостійно роздягається і роззувається						
	2	У	Вставляє п'ять кубиків один в інший						
	1	М	Піднімається і спускається сходами без опори						
30	6	МВ	Задає різноманітні запитання						
	5	ЕС	Можна відмовити від чогось за допомогою слів						
	4	О	Креслить криву замкнену лінію						
	3	Н	Систематично повідомляє про фізіологічні потреби						
	2	У	Розстібає три гудзики						
	1	М	Бігає значно краще						
24	6	МВ	Ставить перші запитання						
	5	ЕС	Спілкується з іншими дітьми						
	4	О	Наслідуючи, креслить вертикальні і горизонтальні лінії						
	3	Н	Регулює свої фізіологічні потреби – майже не мочить штани						
	2	У	Згинає вдвоє аркуш паперу						
	1	М	Піднімається і спускається сходами, тримаючись за поручні						
21	6	МВ	Може назвати п'ять зображень на картинці						
	5	ЕС	Звертається за допомогою до дорослого, коли хтось забирає іграшку						
	4	О	Креслить олівцем в межах аркуша						
	3	Н	Їсть самостійно						

	2	У	Кидає м'ячик у коробку (корзинку)						
	1	М	Пробує бігти						
18	6	МВ	Намагається пов'язати два слова у речення						
	5	ЕС	Хоче все робити самостійно						
	4	О	Креслить олівцем спонтанно і завзято						
	3	Н	Пробує їсти самостійно						
	2	У	Після спостереження повторює дії з іграшками						
	1	М	Ходить стабільно, падає рідко						
	15	6	МВ	Вживає десять і більше слів					
5		ЕС	Послідовно виконує два завдання за вказівкою дорослого						
4		О	Тримає олівець і залишає сліди						
3		Н	Тримає ложку під час їжі						
2		У	Ставить п'ять кубиків один на один						
1		М	Ходить самостійно, але часто падає						
Календарний вік (у місяцях):				15	18	21	24	30	36

II етап – визначення кількісних показників.

Дата народження (число, місяць, рік).

Дата дослідження (число, місяць, рік).

Календарний або хронологічний вік (КВ) – це реальний вік дитини на момент дослідження. Він визначається як різниця між датою народження та датою дослідження дитини. Для немовлят показник КВ обраховується в тижнях (5 і більше днів заокруглюють до одного тижня). Для дітей раннього віку показник КВ обраховується в місяцях (15 і більше днів заокруглюються до 1 місяця).

Найвищі показники розвитку в різних сферах – це найвищі досягнення дитини у відповідних сферах, виражені кількісно (для немовлят в тижнях, для дітей раннього віку в місяцях).

Для немовлят можна визначити показники в 4 сферах:

- М – моторика;
- Д – сенсорна діяльність;
- ЕС – емоційно-соціальний розвиток;
- МВ – мовлення.

Для дітей раннього віку можна визначити показники в 6 сферах:

- М – моторика;
- У – уміння;
- Н – навички;
- О – образотворча діяльність;
- ЕС – емоційно-соціальний розвиток;
- МВ – мовлення.

Вік психічного розвитку (ВПР) (інші назви: загальний психічний вік дитини, психічний вік, вік розвитку) залежить від досягнень дитини в різних сферах і визначається як кількість усіх засвоєних показників, що помножена на величину показника – відповідний коефіцієнт мікроперіоду розвитку.

В.Манова-Томова пропонує обраховувати показник ВПР таким чином:

$$ВПР = A + \sum_{i=1}^n (B_i \times k_i) \cdot \text{де}$$

A – максимальний вік (поділка), де дитина засвоїла усі показники;

n – кількість мікроперіодів, в яких дитина засвоїла лише частину показників;

B_i – кількість засвоєних показників певного мікроперіоду розвитку (йдеться про усі мікроперіоди, в яких дитина засвоїла лише частину показників);

k_i – коефіцієнт мікроперіоду розвитку

— для показників від 4 до 52 тижнів $k = 1$ тиждень;

— для показників від 15 до 24 місяців $k = \frac{1}{2}$ місяці;

— для показників від 30 до 36 місяців $k = 1$ місяць.

Нехай дитині виповнилося 30 місяців. Вона засвоїла усі показники для 24 місяців, а також три показники (1, 3 та 5) для 30 місяців ($n = 1$). Оскільки один засвоєний показник для 30 місяців має величину 1 місяць, то вік психічного розвитку дитини буде складати 27 місяців.

$$ВПР = A + \sum_{i=1}^n (B_i \times k_i) = 24 + 3 \times 1 = 24 + 3 = 27 \text{ (місяців)}$$

Ми виокремили ще один спосіб обрахунку показника ВПР – шляхом пошуку середнього арифметичного найвищих показників розвитку досліджуваного у відповідних сферах. Такий спосіб зручний, якщо потрібно визначити рівень психічного розвитку дитини на даний момент часу і таке дослідження проводиться лише один раз.

У цьому випадку для немовлят ВПР обраховується за формулою:

$$ВПР = \frac{M + Д + ЕС + МВ}{4},$$

а для дітей раннього віку за формулою:

$$ВПР = \frac{M + У + Н + О + ЕС + МВ}{6}$$

Коефіцієнт загального розвитку (КоР) визначається як співвідношення календарного віку та віку психічного розвитку за формулою:

$$КоР = \frac{ВПР}{КВ} \times 100\%$$

Коефіцієнт загального розвитку свідчить про *ступінь психічного розвитку дитини*.

Показники КоР	Ступінь психічного розвитку
120% – 129%	дуже високий розвиток
110% – 119%	високий розвиток
90% – 109%	нормальний розвиток
80% – 89%	слабкий розвиток
70% – 79%	межові випадки

Коефіцієнти розвитку окремих сфер визначаються як співвідношення найвищого показника розвитку дитини у відповідній сфері та календарного віку дитини, що множиться на 100%. Наприклад, формула для визначення коефіцієнта розвитку моторики буде така:

$$КоМ = \frac{\text{найвищий показник розвитку моторики}}{КВ} \times 100\%$$

Для немовлят можна визначити 4 коефіцієнти:

- КоМ – коефіцієнт розвитку моторики;
- КоД – коефіцієнт розвитку сенсорної діяльності;
- КоЕС – коефіцієнт емоційно-соціального розвитку;
- КоМВ – коефіцієнт розвитку мовлення.

Для дітей раннього віку можна визначити 6 коефіцієнтів:

- КоМ – коефіцієнт розвитку моторики;
- КоУ – коефіцієнт розвитку умінь;
- КоН – коефіцієнт розвитку навичок;
- КоО – коефіцієнт розвитку образотворчої діяльності;
- КоЕС – коефіцієнт емоційно-соціального розвитку;

— *КоМВ* – коефіцієнт розвитку мовлення.

Приклад визначення кількісних показників

Показники	Обрахунки та коментарі
Дата народження 9.02.09.	
Дата дослідження 22.05.09.	
Календарний вік (КВ) 15 т.	Різниця між датою народження та датою дослідження дитини 14 тижнів та 5 днів. Оскільки 5 днів заокруглюються до 1 тижня, то календарний вік складає 15 тижнів.
Найвищі показники розвитку в сферах Моторика (М) 12 т. Сенсорна діяльність (Д) 12 т. Емоційно-соціальний розвиток (ЕС) 16 т. Мовлення (МВ) 16 т.	Ці показники визначаються з опорою на заповнену шкалу оцінки психічного розвитку дитини.
Вік психічного розвитку (ВПР) 14 т.	Варіанти обрахунків Варіант I. Усього досліджуваний засвоїв 14 показників у різних сферах. Величина показника (коефіцієнт мікроперіоду розвитку) у віці немовляти – 1 тиждень. Отже, показник ВПР = 14 тижнів. Варіант II. Досліджуваний засвоїв усі показники для віку 12 тижнів та 2 показники для віку 16 тижнів. Величина показника у віці немовляти – 1 тиждень. Показник ВПР обраховуємо за формулою: $\text{ВПР} = 12 + 2 \times 1 = 12 + 2 = 14 \text{ (тижнів)}$ Варіант III. Показник ВПР визначаємо як середнє арифметичне найвищих показників розвитку дитини у відповідних сферах. $\text{ВПР} = \frac{\text{М} + \text{Д} + \text{ЕС} + \text{МВ}}{4}$ $= \frac{12 + 12 + 16 + 16}{4} = \frac{56}{4} = 14 \text{ (тижнів)}$
Коефіцієнт загального розвитку (КоР) 93%.	Коефіцієнт визначається як співвідношення календарного віку та віку психічного розвитку за формулою: $\text{КоР} = \frac{\text{ВПР}}{\text{КВ}} \times 100\% = \frac{14}{15} \times 100\% = 93\%$
Ступінь психічного розвитку – нормальний розвиток.	Коефіцієнт загального розвитку КоР знаходиться в діапазоні від 90% до 109%, що свідчить про нормальний розвиток досліджуваного.
Коефіцієнти розвитку окремих сфер. Коефіцієнт розвитку моторики (КоМ) 80%. Коефіцієнт розвитку сенсорної діяльності (КоД) 80%. Коефіцієнт емоційно-соц. розв. (КоЕС) 106%. Коефіцієнт розвитку мовлення (КоМВ) 106%.	Коефіцієнти визначаються як співвідношення найвищого показника розвитку дитини у відповідній сфері та календарного віку дитини, що множиться на 100%. $\text{КоМ} = \frac{12}{15} \times 100\% = 80\%$ $\text{КоД} = \frac{12}{15} \times 100\% = 80\%$ $\text{КоЕС} = \frac{16}{15} \times 100\% = 106\%$ $\text{КоМВ} = \frac{16}{15} \times 100\% = 106\%$
Розвиток дитини негармонійний.	Різниця показників розвитку в окремих сферах складає 4 тижні. Наприклад, МВ = 16 т., М = 12 т.

Особливості інтерпретації

У загальній характеристиці психічного розвитку дитини має бути відображена така інформація:

Порівняльний аналіз показників календарного віку (КВ) та віку психічного розвитку (ВПР).

- Чи однакові показники?
- Якщо показники відрізняються, то наскільки показник віку психічного розвитку вищий/нижчий за показник календарного віку?
  - ✓ Коефіцієнт загального розвитку (КоР).
  - ✓ Ступінь психічного розвитку.
  - ✓ Зіставлення показників розвитку дитини в різних сферах із показником календарного віку.
- У яких сферах показники розвитку відповідають показнику календарного віку?
- У яких сферах показники розвитку вищі або нижчі за показник календарного віку і наскільки?
  - ✓ Гармонійність розвитку (*див. уважно примітку*).
- Чи є відмінності в показниках розвитку дитини в різних сферах?
- Якщо такі відмінності є, то наскільки вони великі?
  - ✓ Порівняльний аналіз індивідуальної та ідеальної кривої психічного розвитку дитини.
- Чи відрізняється індивідуальна крива психічного розвитку дитини від ідеальної кривої?
- Якщо так, то в яких сферах, як сильно і в якому напрямку. Це свідчить про пришвидшений психічний розвиток у порівнянні з віковою нормою чи навпаки?
- Які тенденції розвитку демонструє досліджуваний – індивідуальна крива його розвитку з часом починає наближатися до ідеальної кривої чи навпаки?
  - ✓ Напрямки розвивальної та корекційної роботи.
- Чи є сфери, коефіцієнт розвитку дитини в яких нижчий 90%?
- Якщо так, то в яких зі сфер потрібно здійснювати розвивальну чи корекційну роботу?

*Примітка: порівняльний аналіз індивідуальної кривої психічного розвитку дитини та ідеальної кривої розвитку здійснюється лише в тому випадку, якщо вивчається динаміка психічного розвитку дитини й дослідження проводяться систематично.

Приклад інтерпретації отриманих даних

Дослідження психічного розвитку дитини проводилося за методикою В.Манової-Томової «Шкала оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів».

Було встановлено, що календарний вік дитини (КВ) 15 тижнів, вік психічного розвитку (ВПР) – 14 тижнів. Показник віку психічного розвитку на 1 тиждень нижчий за показник календарного віку.

Коефіцієнт загального розвитку (КоР) складає 93%. Отже, психічний розвиток дитини в цілому відповідає віковій нормі.

Найвищі показники розвитку дитина має в сферах мовлення та емоційно-соціального розвитку – 16 тижнів. Ці показники вищі за показник календарного віку на 1 тиждень. Коефіцієнт розвитку зазначених сфер – 106%. Отже, розвиток мовлення і емоційно-соціальний розвиток нормальні.

Показники розвитку моторики й сенсорної діяльності складають 12 тижнів. Вони нижчі за показник календарного віку на 3 тижні. Коефіцієнт розвитку цих сфер – 80%. Це свідчить про те, що розвиток моторики й сенсорної діяльності слабкий.

Оскільки коефіцієнти розвитку в сфері моторики та сенсорної діяльності складають 80% і свідчать про слабкий розвиток, то надалі варто проводити спостереження за дитиною та вивчати тенденції її розвитку в першу чергу в цих сферах. Бажано зробити повторні дослідження психічного розвитку за методикою В.Манової-Томової, коли дитині виповниться 16, 20 та 24 тижні. Якщо психічний розвиток досліджуваного в цілому буде відповідати віковій нормі, але негативні тенденції в розвитку моторики й сенсорної діяльності збережуться, –

розробити розвивальну програму.

Діагностичні можливості та обмеження

«Шкалу оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів» та «Шкалу оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років» використовують для діагностики рівня та динаміки психічного розвитку дітей від народження до 3 років з метою виявлення проблемних моментів та негативних тенденцій, визначення напрямків подальшої корекційної та розвивальної роботи. Ці методики не призначені для діагностики відхилень у психічному розвитку дітей та формулювання патопсихологічних висновків.

Спираючись на роботи В. Манової-Томової та власний досвід застосування методик, ми виокремили позитивні характеристики діагностичних інструментів та окремі застереження, на які варто звернути увагу досліднику .

«Шкала оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів» та «Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років» мають *ряд позитивних характеристик*.

1. Методики є одними з дуже небагатьох діагностичних інструментів, які розроблені для діагностики немовлят та дітей раннього віку, і мабуть, єдиними, які перекладені та опубліковані українською мовою.
2. В методиках ретельно описані характеристика, спосіб діагностики та особливості оцінки кожного із показників розвитку.
3. Методики значною мірою стандартизовані. Статистична обробка дає змогу виражати отримані результати числовими показниками. Має місце об'єктивна кількісна оцінка результатів дослідження.
4. Застосування методик не вимагає спеціальної тривалої підготовки та складного обладнання.
5. Методики дозволяють отримати інформацію про індивідуальні особливості психічного розвитку дітей.
6. Методики дозволяють зіставляти індивідуальні показники дітей з показниками вікової норми.
7. За допомогою методик можна вивчати динаміку психічного розвитку досліджуваних.

При використанні «Шкали оцінки психічного розвитку від 4 до 52 тижнів» та «Шкали оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років» потрібно звернути увагу на окремі *застереження*.

1. Дослідник повинен мати достатню підготовку в сфері дитячої психології та навички використання методик.
2. При проведенні методик необхідно дотримуватися точно визначених стандартизованих умов діагностики і повної об'єктивності в оцінці результатів кожного тесту.
3. Виокремлені В.Мановою-Томовою показники не вичерпують зміст психічного розвитку дитини. Отримані в ході дослідження результати дають уявлення про особливості розвитку дітей лише в основних (4-6) сферах.
4. Методики розроблені понад 35 років тому. Оскільки відбуваються процеси акселерації, то межі вікових норм розвитку дітей у різних сферах на сьогодні потребують уточнення та деякої корекції. Інформація про роботу, проведена науковцями в цьому напрямку, відсутня.

3.2. ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАВДАННЯ З КУРСУ «ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ»

Клієнтський запит

Ви працюєте психологом у школі. До Вас звернулася на консультацію вчителька, яка має доньку віком 2 роки і 1 місяць. Мама занепокоєна тим, що у дитини погано розвинене мовлення. Жінка зазначає: «Світланка добре розуміє, що говоримо ми з чоловіком, дідусь з бабусею, а сама майже не розмовляє. Словниковий запас у неї бідний. Говорить вона окремими словами, а не реченнями. Мовлення у неї нерозбірливе. Я хвилююся. А раптом у доньки затримка в розвитку? Чи можна це перевірити?»

Обов'язкова програма при виконанні завдання

1. Проведіть дослідження рівня психічного розвитку дитини за методикою В. Манової-Томової. Змодельуйте показники розвитку досліджуваного у сфері моторики (М), умінь (У), навичок (Н), образотворчої діяльності (О), мовлення (МВ) та показники емоційно-соціального розвитку (ЕС). Заповніть шкалу оцінки психічного розвитку дитини.
2. Визначте показники календарного віку (КВ), віку психічного розвитку (ВПР), коефіцієнт загального розвитку (Кор), ступінь психічного розвитку, гармонійність розвитку, коефіцієнти розвитку окремих сфер.
3. Проаналізуйте результати дослідження та підготуйте розгорнуту характеристику психічного розвитку дитини.
4. Змодельуйте консультативну бесіду з мамою за результатами проведеного дослідження.

ХІД РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ

I. ЕТАП ПЕРВИННОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

1.1. Категоріально-термінологічне довшачення проблеми, з якою звернулися до психолога

Клієнт. Хочу з Вами проконсультуватися щодо розвитку моєї дитини. Світланці вже 2 роки і 1 місяць, а з мовою у неї погано. Світланка добре розуміє, що говоримо ми з чоловіком, дідусь з бабусею, а сама майже не розмовляє. Словниковий запас у неї бідний. Говорить вона окремими словами, а не реченнями. Мовлення у неї нерозбірливе. Я хвилююся. А раптом у доньки затримка в розвитку? Чи можна це перевірити?

Психолог. Я розумію Ваше хвилювання. Це добре, що Ви уважно слідкуєте за розвитком доньки. Ті особливості мовлення, які Ви описали, в окремих випадках можуть бути ознаками затримки у розвитку, але значно частіше вони свідчать про індивідуальні відмінності у мовленні дітей в межах вікової норми. Розкажіть, будь ласка, як раніше розвивалася Ваша дитина? Як протікала вагітність? Чи були ускладнення під час пологів?

Клієнт. Вагітність і пологи були без особливих ускладнень.

Психолог. За розвитком дитини в перші роки життя спостерігають педіатр та невропатолог. Як оцінювали розвиток Світланки лікарі?

Клієнт. Дільничний педіатр та невропатолог, у яких ми проходили огляди, говорили, що Світланка розвивається нормально. В інших лікарів на обліку ми не були.

Психолог. А які ще особливості в розвитку Світланки Ви помітили?

Клієнт. Світланка почала рано ходити. В 9,5 місяців уже впевнено пересувалася. В нас у дворі є ще двоє дітей її віку. Донька в плані ходьби їх значно випередила. І зараз спритніша за них, краще бігає. А говорити почала пізніше, ніж ці діти. Спочатку це не так було помітно, а зараз сусідські діти «щебечуть», а Світланка мовчить, а коли щось і скаже, то мало хто може її зрозуміти.

Психолог. Якщо дитина має незначні досягнення в одній сфері і водночас суттєві досягнення в іншій, це може свідчити про нерівномірність психічного розвитку, що є цілком

закономірним явищем у ранньому віці.

1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою, та визначення напрямків практичної роботи психолога

Опис меж компетенції

Психолог. Щоб з'ясувати, як розвивається Ваша дитина, ми проведемо комплексне дослідження та зіставимо показники її розвитку у різних сферах (в тому числі і в сфері мовлення) з показниками вікової норми. Перевіримо, чи має місце явище нерівномірності психічного розвитку. Підготуємо розгорнуту характеристику психічного розвитку Світлани. Визначимо, які кроки потрібно зробити надалі – провести повторні дослідження, розробити розвивальну чи корекційну програму, звернутися за консультацією до вузьких спеціалістів тощо.

Визначення напрямків практичної роботи

Напрямок практичної роботи	Обґрунтування
Дослідницька робота	Дослідження рівня психічного розвитку дитини за методикою В. Манової-Томової «Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років».
Консультативна робота	Бесіда з мамою за результатами проведеного дослідження.

Перелік очікуваних результатів

Психолог. Дослідження, яке ми плануємо провести, дозволить нам отримати ряд важливих результатів. Ми встановимо рівень розвитку дитини в сфері мовлення та інших важливих сферах. Визначимо показник віку психічного розвитку. З'ясуємо, чи знаходиться психічний розвиток дівчинки в межах вікової норми. Визначимо напрямки подальшої роботи з нею.

II. ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Вікова психологія	Предмет, завдання та методи вікової психології. Загальна характеристика онтогенезу психічного розвитку особистості	Закономірності та динаміка психічного розвитку і формування особистості в онтогенезі	Діалектико-матеріалістичне вчення про психічний розвиток. Рушійні сили психічного розвитку. Фактори психічного розвитку. Роль спадковості та середовища у формуванні особистості. Закономірності психічного розвитку.
	Особливості психічного розвитку особистості на різних етапах онтогенезу. Психологія дитинства	Особливості психічного розвитку дитини раннього віку	Особливості розвитку мовлення в ранньому віці. Особливості застосування «Шкали оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років» В. Манової-Томової для діагностики психічного розвитку дітей раннього віку.
Основи психологічного	Поняття про консультативний	Базові процедури психологічного	Емоційна взаємодія в консультативному процесі.

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
консультування	процес	консультування	Інтерпретаційні техніки в психологічному консультуванні.
		Особливості технік психологічного консультування	Поняття про консультативний контакт. Консультативно-терапевтичний клімат. Навички підтримки консультативного контакту.
		Проблема завершення консультативної взаємодії	Функції та завдання завершення консультативних стосунків. Процес завершення консультативної взаємодії. Проблеми пов'язані з завершенням процесу консультування.
Психодіагностика	Загальні основи психодіагностики	Психодіагностика як наука та практична діяльність	Вимоги до проведення психодіагностичного дослідження. Етап збору даних у психодіагностичному дослідженні. Етап переробки та інтерпретації даних. Етап прийняття рішення. Етичні аспекти психодіагностичного дослідження.

2.2. Підбір і аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми
Навчально-методична та довідкова література	
Вікова психологія /За ред. Г.С. Костюка. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 77–80.	Загальна характеристика розвитку мовлення в ранньому віці. Сенситивний період розвитку мовлення. Повільний розвиток мовлення в період оволодіння ходьбою та предметними діями. Нерівномірність збагачення словника. Фази уповільнення та прискорення. Індивідуальні відмінності в розвитку мовлення.
Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2002. – С. 267–299, 379–390.	Загальна характеристика розвитку мовлення в ранньому віці. Показники розвитку мовлення дітей від 12 тижнів до 48 місяців. Розвиток активного мовлення дитини. Повільний розвиток мовлення в період оволодіння ходюю. Вплив батьків і вихователів на розвиток мовлення дитини.
Левитов Н.Д. Детская и педагогическая	Загальні закономірності психічного розвитку.

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми
психологія. – М.: Просвещение, 1964. – С. 35– 38.	Нерівномірність психічного розвитку.
Люблінська Г.О. Дитяча психологія. – К.: Вища школа, 1974. – С. 232–250.	Загальна характеристика розвитку мовлення у ранньому віці.
Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник для студ. высш. учеб. заведений /В.С.Мухина. – М.: Изд. центр «Академия», 2006. – 608 с.	Напрямки розвитку мовлення в ранньому віці. Удосконалення розуміння мовлення оточуючих. Формування в дітей раннього віку власного активного мовлення.
Развитие ребенка /Х.Би. – СПб.: Питер, 2004. – С. 392–394.	Розвиток розуміння мови. Збагачення словникового запасу. Оволодіння граматикую рідної мови. Побудова речень. Індивідуальні відмінності в розвитку мовлення. Фактори, які впливають на розвиток мовлення. Відмінності в темпах мовленнєвого розвитку.
Фахова періодична література	
Гурковська Т. Дитина до трьох: психологічний портрет з рекомендаціями // Дошкільне виховання. – 2007. – № 12. – С. 11–15.	Загальна характеристика розвитку у ранньому віці. Рекомендації по вихованню та розвитку дітей раннього віку.
Кононенко О. Особистісне зростання в ранньому віці: суть та умови сприяння // Дошкільне виховання. – 2006. – № 10. – С. 3–6.	Загальна характеристика розвитку у ранньому віці. Рекомендації по вихованню та розвитку дітей раннього віку.
Рібцун Ю. Закріплюємо правильну вимову // Дошкільне виховання. – 2007. – № 11. – С. 16 – 17.	Мовленнєві ігри для формування і закріплення правильної вимови звуків.
Шкльода В. Розвиток мовлення малят засобами фольклору // Дошкільне виховання. – 2005. – № 4. – С. 21–23.	Застосування українських народних ігор–потішок, забавлянок, примовок та пісенок для розвитку мовлення дітей раннього віку. Підбірка фольклорних творів.
Вузькоспеціалізована література	
Манова-Томова В. Психологічна діагностика раннього віку. – К.: «Вища школа», 1978. – 168 с.	Методика В.Манової-Томової для дослідження рівня психічного розвитку дитини. Показники розвитку дитини раннього віку в різних сферах.
Гвоздев А.Н. Развитие словарного запаса в первые годы жизни ребенка. – Куйбышев: Изд-во Саратовск. ун-та, 1990. – 103 с.	Особливості збагачення активного й пасивного словника дитини.
Негнєвицька Е.И., Шахнорович А.М. Язык и дети. – М.: Наука, 1981.	Психолінгвістичні закономірності оволодіння мовою у дитячому віці. Механізми оволодіння системою мови. Використання дітьми навичок мовлення в спілкуванні з оточуючими.
Общение и речь: Развитие речи у детей в общении со взрослыми / Под ред. М.И.Лисиной. – М.: Педагогика, 1985. – 207 с.	Вплив спілкування з дорослими на виникнення і розвиток мовлення дітей в перші 7 років життя.
Internet-джерела	
Обухова Л.Ф. Детская психология. Теории, факты, проблемы // http://psylib.org.ua/books/obuh101/index.htm	Особливості розвитку мовлення дітей раннього віку. Напрямки розвитку мовлення в ранньому віці.
Методика на Манова-Томова за	Опис процедури дослідження психічного розвитку

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми
изследоване на интелектуалното развитие от рождането до 3 годишна възраст // http://www.dcare.org/files/tests/manova_tomova.pdf	немовлят та дітей раннього віку.

Припущення щодо причин виникнення проблеми. Уповільнений або слабкий розвиток дитини раннього віку в одній зі сфер може свідчити про нерівномірність її психічного розвитку загалом. Це є цілком закономірним явищем. Варто вивчити особливості розвитку дитини в різних сферах, дати характеристику її психічного розвитку в цілому, проаналізувати показники розвитку в сфері мовлення у широкому контексті – зіставити з показниками розвитку в окремих сферах та загальними показниками розвитку.

2.3. Консультація з фахівцями

Якщо дослідження покаже, що дитина має слабкий психічний розвиток в цілому та слабкий або на межі норми розвиток мовлення, то варто проконсультуватися з логопедом на етапі підготовки висновків та рекомендацій за результатами дослідження.

2.4. Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
Підготовка та планування дослідження рівня психічного розвитку дитини за методикою В. Манової-Томової	Аналіз літератури з проблеми. Визначення методологічних засад дослідження.	Література з описом методики В.Манової-Томової «Шкала оцінки психічного розвитку дитини від 1 до 3 років».
Організація та проведення дослідження рівня психічного розвитку дитини за методикою В. Манової-Томової	Бесіда з мамою. Спостереження за дитиною та виконання тестових завдань, передбачених «Шкалою оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років».	Анкета досліджуваної дитини. Бланк «Шкали оцінки психічного розвитку дитини від 1 до 3 років». Опис процедури дослідження психічного розвитку дитини за методикою В.Манової-Томової (характеристика, спосіб діагностики та особливості оцінки показників розвитку досліджуваного у різних сферах). Кулькова ручка.
Аналіз результатів дослідження. Підготовка розгорнутої характеристики психічного розвитку дитини	Кількісний та якісний аналіз отриманих даних. Узагальнення результатів дослідження та підготовка розгорнутої характеристики психічного розвитку дитини.	Опис процедури обробки отриманих даних за методикою В.Манової-Томової (визначення показників КВ, ВПР, КоР, ступеня психічного розвитку, гармонійності розвитку, коефіцієнтів розвитку окремих сфер; інтерпретація отриманих даних). Література з питань розвитку мовлення дітей раннього віку.
Бесіда з мамою за результатами проведеного дослідження	Консультативна бесіда.	Література з питань розвитку мовлення дітей раннього віку. Література з питань організації консультативного процесу. Етичний кодекс психолога. Орієнтовний текст бесіди з мамою за результатами проведеного дослідження.

2.5. Передбачення проблемних моментів

Проблемні моменти	Причини виникнення	Можливості уникнення
Сумніви мами щодо достовірності отриманих результатів	Високий рівень тривожності мами. Установка, що у дитини є відхилення у розвитку, які потрібно виявити будь-яким чином.	Ознайомлення мами з тим, що для дослідження рівня психічного розвитку дитини використано стандартизований та валідизований діагностичний інструмент – методика В. Манової-Томової «Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років». Поінформування мами про особливості психічного розвитку дітей раннього віку. Посилання на роботи вітчизняних та зарубіжних авторів - Г.С. Костюка, М.Д. Левітова, Г.Крайга та інших.

2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання

Для збору емпіричних даних готуємо стандартні бланки анкети досліджуваної дитини та шкали оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років. Зразки цих бланків подані вище (див. «Базові методики до курсу «Вікова психологія», пункт «опис методики»).

Анкета досліджуваної дитини

Прізвище та ім'я дитини	
Дата народження	
Адреса	
Батько (вік, професія)	
Мати (вік, професія)	
Брати і сестри (вік)	
Особливості під час вагітності матері	
Особливості при народженні дитини	
Вага і зріст при народженні	
Годування	
Поява зубів	
Сон	
Переважаючий емоційний стан	
Де виховується дитина (сім'я, ясла, дитячий будинок) і відколи	
Хто доглядає дитину	
Додаткові відомості	

Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років

Прізвище та ім'я _____ Вік _____

Місяці	Показники психічного розвитку			Відмітка про наявність показника розвитку				
	36	6	МВ	Може зв'язно розповісти (переказати) простий випадок або оповідання				

	5	ЕС	В іграх відображає навколишнє життя і «входить» у роль							
	4	О	Малює кульку, яблуко та інше							
	3	Н	Самостійно роздягається і роззувається							
	2	У	Вставляє п'ять кубиків один в інший							
	1	М	Піднімається і спускається східцями без опори							
30	6	МВ	Задає різноманітні запитання							
	5	ЕС	Можна відмовити від чогось словами							
	4	О	Креслить криву замкнену лінію							
	3	Н	Систематично повідомляє про фізіологічні потреби							
	2	У	Розстібає три ґудзики							
	1	М	Бігає значно краще							
24	6	МВ	Задає перші запитання							
	5	ЕС	Спілкується з іншими дітьми							
	4	О	Наслідуючи, креслить вертикальні і горизонтальні лінії							
	3	Н	Регулює свої фізіологічні потреби – майже не мочить штани							
	2	У	Згинає вдвоє аркуш паперу							
	1	М	Піднімається і спускається східцями, тримаючись за поручні							
21	6	МВ	Може назвати п'ять зображень на малюнку							
	5	ЕС	Звертається за допомогою до дорослого, коли хтось забирає іграшку							
	4	О	Креслить олівцем в межах аркуша							
	3	Н	Їсть самостійно							
	2	У	Кидає м'ячик у коробку (корзинку)							
	1	М	Пробує бігти							
18	6	МВ	Намагається пов'язати два слова у речення							
	5	ЕС	Хоче все робити самостійно							
	4	О	Креслить олівцем спонтанно і завзято							
	3	Н	Пробує їсти самостійно							
	2	У	Після спостереження повторює дії з іграшками							
	1	М	Ходить стабільно, падає рідко							
15	6	МВ	Вживає десять і більше слів							
	5	ЕС	Послідовно виконує два завдання за вказівкою дорослого							
	4	О	Тримає олівець і залишає сліди							
	3	Н	Тримає ложку під час їжі							

	2	У	Ставить п'ять кубиків один на один						
	1	М	Ходить самостійно, але часто падає						
Календарний вік (у місяцях):				15	18	21	24	30	36

III. ЕТАП ВИКОНАННЯ

3.1. Збір емпіричних даних

У ході бесіди з мамою, спостереження за дитиною та виконання тестових завдань, передбачених методикою В. Манової-Томовою, було виявлено досягнення дитини у сфері моторики, умінь, навичок, образотворчої діяльності, мовлення, емоційно-соціального розвитку. Заповнено анкету та шкалу оцінки психічного розвитку досліджуваного.

Анкета досліджуваної дитини

Прізвище та ім'я дитини	Андрієнко Світлана
Дата народження	20 квітня 2007 року
Адреса	м. Житомир, вул. Гагаріна, буд. 10, кв.22.
Батько (вік, професія)	Лікар. 28 років.
Мати (вік, професія)	Вчитель. 25 років.
Брати і сестри (вік)	–
Особливості під час вагітності матері	Вагітність без ускладнень.
Особливості при народженні дитини	Пологи без ускладнень.
Вага і зріст при народженні	3500 гр. 52 см.
Годування	Природне до 1 року.
Поява зубів	Перші зуби з'явилися в 6 місяців.
Сон	Сон тривалий, повноцінний.
Переважаючий емоційний стан	Життєрадісна, весела.
Де виховується дитина (сім'я, ясла, дитячий будинок) і відколи	До 1 року 6 місяців дитина виховувалася вдома. Зараз дівчинка відвідує дитячі ясла.
Хто доглядає дитину	Дитину переважно доглядають батьки, іноді – бабуся.
Додаткові відомості	–

Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років

Прізвище та ім'я *Андрієнко Світлана* Вік *2 роки 1 місяць (25 місяців)*

Міс яці	Показники психічного розвитку			Відмітка про наявність показника розвитку						
	36	6	МВ	Може зв'язно розповісти (переказати) простий випадок або оповідання						
5		ЕС	В іграх відображає навколишнє життя і «входить» у роль							
4		О	Малює кульку, яблуко та інше							
3		Н	Самостійно роздягається і роззувається							

	2	У	Вставляє п'ять кубиків один в інший						
	1	М	Піднімається і спускається східцями без опори						
30	6	МВ	Задає різноманітні запитання						
	5	ЕС	Можна відмовити від чогось словами						
	4	О	Креслить криву замкнену лінію						
	3	Н	Систематично повідомляє про фізіологічні потреби						
	2	У	Розстібає три ґудзики						
	1	М	Бігає значно краще					+	
24	6	МВ	Задає перші запитання						
	5	ЕС	Спілкується з іншими дітьми					+	
	4	О	Наслідуючи, креслить вертикальні і горизонтальні лінії					+	
	3	Н	Регулює свої фізіологічні потреби – майже не мочить штани					+	
	2	У	Згинає вдвоє аркуш паперу					+	
	1	М	Піднімається і спускається східцями, тримаючись за поручні					+	
21	6	МВ	Може назвати п'ять зображень на малюнку					+	
	5	ЕС	Звертається за допомогою до дорослого, коли хтось забирає іграшку					+	
	4	О	Креслить олівцем в межах аркуша					+	
	3	Н	Їсть самостійно					+	
	2	У	Кидає м'ячик у коробку (корзинку)					+	
	1	М	Пробує бігти					+	
18	6	МВ	Намагається пов'язати два слова у речення					+	
	5	ЕС	Хоче все робити самостійно					+	
	4	О	Креслить олівцем спонтанно і завзято					+	
	3	Н	Пробує їсти самостійно					+	
	2	У	Після спостереження повторює дії з іграшками					+	
	1	М	Ходить стабільно, падає рідко					+	
15	6	МВ	Вживає десять і більше слів					+	
	5	ЕС	Послідовно виконує два завдання за вказівкою дорослого					+	
	4	О	Тримає олівець і залишає сліди					+	
	3	Н	Тримає ложку під час їжі					+	
	2	У	Ставить п'ять кубиків один на один					+	
	1	М	Ходить самостійно, але часто падає					+	
Календарний вік (у місяцях):				15	18	21	24	30	36

3.2. Аналіз та інтерпретація отриманих даних
Кількісний та якісний аналіз дослідницьких даних

Показники	Обрахунки та коментарі
Дата народження 20.04.07.	
Дата дослідження 25.05.09.	
Календарний вік (КВ) 25 м.	Різниця між датою народження та датою дослідження дівчинки 25 місяців та 5 днів. Отже, календарний вік дитини складає 25 місяців.
Найвищі показники розвитку в сферах Моторика (М) 30 місяців (м.); Уміння (У) 24 м.; Навички (Н) 24 м.; Образотворча діяльність (О) 24 м.; Емоційно-соціальний розвиток (ЕС) 24 м.; Мовлення (МВ) 21 м.	Ці показники визначаємо з опорою на заповнену шкалу оцінки психічного розвитку дитини.
Вік психічного розвитку (ВПР) 24,5 м.	Показник ВПР визначаємо як середнє арифметичне найвищих показників розвитку дитини у відповідних сферах за формулою: $\text{ВПР} = \frac{М + У + Н + О + ЕС + МВ}{6} =$ $= \frac{30 + 24 + 24 + 24 + 24 + 21}{6} = \frac{147}{6} = 24,5 \text{ (місяці)}$
Коефіцієнт загального розвитку (КоР) 98%.	Коефіцієнт визначається як співвідношення календарного віку та віку психічного розвитку за формулою: $\text{КоР} = \frac{\text{ВПР}}{\text{КВ}} \times 100\% = \frac{24,5}{25} \times 100\% = 98\%$
Ступінь психічного розвитку – нормальний розвиток.	Коефіцієнт загального розвитку КоР знаходиться в діапазоні від 90% до 109%, що свідчить про нормальний розвиток досліджуваного.
Коефіцієнти розвитку окремих сфер. Коефіцієнт розвитку моторики (КоМ) 120%. Коефіцієнт розвитку умінь (КоУ) 96%. Коефіцієнт розвитку навичок (КоН) 96%. Коефіцієнт розв.	Коефіцієнти визначаються як співвідношення найвищого показника розвитку дитини у відповідній сфері та календарного віку дитини, що множиться на 100%. $\text{КоМ} = \frac{30}{25} \times 100\% = 120\%$ $\text{КоУ} = \frac{24}{25} \times 100\% = 96\%$ $\text{КоН} = \frac{24}{25} \times 100\% = 96\%$

образотворч. д-сті (КоО) 96% .	$КоО = \frac{24}{25} \times 100\% = 96\%$
Коефіцієнт емоційно-соц. розв. (КоЕС) 96% .	$КоЕС = \frac{24}{25} \times 100\% = 96\%$
Коефіцієнт розвитку мовлення (КоМВ) 84% .	$КоМВ = \frac{21}{25} \times 100\% = 84\%$
<i>Розвиток дитини негармонійний</i>	Різниця показників розвитку в окремих сферах складає від 3 до 9 місяців. Наприклад, МВ=21 м., У=24м., М=30 м.

Розгорнута характеристика психічного розвитку дитини

Дослідження психічного розвитку дитини проводилося за методикою В.Манової-Томової «Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років».

Було встановлено, що календарний вік дитини (КВ) 25 місяців, вік психічного розвитку (ВПР) – 24,5 місяці. Показник віку психічного розвитку на 0,5 місяців нижчий за показник календарного віку.

Коефіцієнт загального розвитку (КоР) складає 98%. Психічний розвиток дитини відповідає віковій нормі.

Найвищий показник розвитку дитина має у сфері моторики – 30 місяців. Цей показник вищий за показник календарного віку на 6 місяців.

Показники розвитку умінь, навичок, образотворчої діяльності та емоційно-соціального розвитку близькі до показника календарного віку і складають 24 місяці.

Найнижчий показник розвитку дитини у сфері мовлення – 21 місяць. Він нижчий за показник календарного віку на 4 місяці. Коефіцієнт розвитку мовлення 84%, що свідчить про слабкий розвиток цієї сфери.

Психічний розвиток дитини негармонійний, оскільки різниця показників розвитку в окремих сферах складає від 3 до 9 місяців.

Дослідження показало, що загальні показники розвитку дитини відповідають віковій нормі, а низькі показники розвитку в сфері мовлення (КоМВ=84%) поєднуються з високими показниками розвитку в сфері моторики (КоМ=120%). Це свідчить про нерівномірність психічного розвитку досліджуваного, що є цілком закономірним явищем у ранньому віці.

Низькі показники розвитку дитини у сфері мовлення свідчать про затримку лише у тому випадку, якщо вона водночас погано розуміє мовлення дорослих, звернене до неї. Наша досліджувана добре розуміє оточуючих. Отже, є підстави вважати, що ми маємо справу з прикладом індивідуальних особливостей розвитку мовлення в межах вікової норми. На нашу думку, нагальної потреби в створенні спеціальної розвивальної чи корекційної програми для розвитку мовлення дитини немає. Надалі варто проводити спостереження за дитиною та вивчити тенденції в її розвитку. Бажано зробити повторні дослідження психічного розвитку за методикою В. Манової-Томової, коли дитині виповниться 27 та 30 місяців. Якщо негативні тенденції в розвитку мовлення будуть зберігатися – проконсультуватися з логопедом та розробити розвивальну/корекційну програму.

IV. ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом

Підсумкова консультативна бесіда з мамою за результатами проведеного дослідження

Психолог. Ми завершили дослідження психічного розвитку Світланки і можемо разом проаналізувати результати та підвести підсумки.

Клієнт. Для мене дуже важливо знати, чи усе гаразд з моєю дитиною. Ну, і якщо не зовсім гаразд, то все одно про це треба знати і вживати якихось заходів.

Психолог. Ми провели комплексне дослідження психічного розвитку Світланки за методикою В. Манової-Томової «Шкала оцінки психічного розвитку дитини від 1 до 3 років», яка є визаною і застосовується для діагностики дітей раннього віку як за кордоном, так і в

нашій країні, тож отриманим результатам цілком можна довіряти.

Ми вивчили особливості розвитку Світланки не лише в сфері мовлення, але й в інших важливих сферах – у сфері моторики, умінь, навичок, образотворчої діяльності та емоційно-соціального розвитку. Отже, можемо визначити рівень її психічного розвитку в цілому.

Зараз Вашій доньці 25 місяців, а вік її психічного розвитку складає 24,5 місяців. Як бачимо, показники близькі. Психічний розвиток Світланки відповідає віковій нормі.

Найвищий показник розвитку Ваша донька має в сфері моторики. Світланка добре оволоділа ходьою. Вона рухається так, як зазвичай це роблять більшість дітей в 30 місяців.

Показники розвитку умінь, навичок, образотворчої діяльності та емоційно-соціального розвитку Світланки близькі до показника календарного віку й складають 24 місяці. Отже, в цих сферах дитина розвивається так, як більшість її ровесників.

Показник розвитку мовлення – 21 місяць. Він нижчий за показник календарного віку на 4 місяці. Мовлення Світланки розвинене слабше, ніж інші сфери.

Разом з тим, хотіли б звернути увагу на те, що загальні показники розвитку Вашої дитини відповідають віковій нормі, а низькі показники розвитку в сфері мовлення поєднуються з високими показниками розвитку в сфері моторики. Це свідчить про нерівномірність психічного розвитку Світланки, що є цілком закономірним явищем для багатьох дітей раннього віку.

Клієнт. А чому так відбувається? Чому дитина не може водночас добре розвиватися в різних сферах?

Психолог. Вітчизняні та зарубіжні психологи Г.С. Костюк, Г. Крайг, М.Д. Левітов та інші звертають увагу на те, що оволодіння прямою ходьою і мовленням – це дуже складні процеси. Зазвичай мозок дитини не може водночас однаково добре їх контролювати, тому дитина спочатку навчається гарно ходити, а потім гарно говорити, або навпаки – спочатку говорити, а пізніше ходити й бігати. Дослідники помітили, як тільки дитина на належному рівні оволодіє одним умінням, у неї відразу почне інтенсивно розвиватися інше. Дослідження показує, що Ваша донька добре оволоділа ходьою, тож сподіваємося, що найближчим часом у неї мають відбутися позитивні зміни і в розвитку мовлення.

Клієнт. Може, все-таки потрібно, щоб із Світланкою позаймалися Ви або інший психолог – провели заняття для розвитку мовлення?

Психолог. Ми вважаємо, що з Вашою донькою усе гаразд. Втручання у її розвиток з боку психолога зараз не потрібне. Разом з тим ми пропонуємо провести повторне дослідження Світланки, коли їй виповниться 27 та 30 місяців. Тоді ми зможемо прослідкувати основні тенденції в її розвитку й переконатися, що її психічний розвиток загалом та розвиток в сфері мовлення зокрема відповідають віковій нормі. Зараз найбільший вплив на розвиток мовлення доньки можете здійснити Ви.

Клієнт. А як можна вплинути на розвиток мовлення Світланки? Що саме я маю робити?

Психолог. Ви будете сприяти розвитку мовлення Світланки, якщо пропонуватимете їй вивчати нові предмети й іграшки, а отже, краще освоювати предметно-маніпулятивну та ігрову діяльність. Коли дитина маніпулює предметами або грається, варто ставити їй різні запитання. Це спонукатиме її більше розмовляти й «озвучувати» те, що вона робить. Якщо дитина вперто мовчить, можна спробувати коментувати її дії від її особи правильною рідною мовою. Варто заохочувати будь-які спроби Світланки щось розповісти, навіть якщо це в неї виходить ще погано. Розвитку мовлення дітей раннього віку сприяють народні ігри-потішки, забавлянки, примовки, пісеньки, які передбачають діалог з оточуючими. Найбільший вплив на розвиток Світланки здійснює Ваша увага, турбота, зацікавлення її справами, толерантне ставлення до невдалих спроб чогось досягнути чи невдач, а також поцінування її, коли вона досягла хоча б найменшого успіху.

Клієнт. Дякую Вам за консультацію. Я дуже рада, що у Світланки в цілому все гаразд. Ми будемо працювати над розвитком мовлення і обов'язково прийдемо на повторне дослідження.

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ, ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ (Приклад виконання студентом)*

Підсумкова рефлексія позитивних моментів (що саме вдалося зробити, чого досягти, від чого отримати професійне задоволення)

Я задоволена тим, що для дослідження рівня розвитку дитини використала методику В.Манової-Томової. Ця методика є достатньо надійною, тож я можу бути цілком впевненою в отриманих результатах.

Думаю, що мені вдалося на належному рівні провести підсумкову консультативну бесіду з мамою. Я довго міркувала над тим, як ознайомити маму з результатами дослідження та доступно пояснити їй причини слабого розвитку доньки у сфері мовлення. Затратила на це багато часу, але, здається, змогла так побудувати бесіду і знайшла такі слова, що мама мене зрозуміла.

Програма саморозвитку

Складові навчально-професійних умінь та професійно важливі якості, які потрібно було б розвинути	В чому полягали труднощі	План заходів для саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю
Теоретично-професійне мислення	Я відчула, що для виконання професійно-орієнтованого завдання загальних знань про особливості розвитку дітей раннього віку недостатньо. Сумнівалася, чи правильно визначила причину психологічної проблеми.	Систематично переглядати періодичні видання з психології та вивчати роботи, у яких описані загальні закономірності та типові труднощі розвитку у дитячому віці. <u>Перелік періодичних видань</u> 1. «Вопросы психологии». 2. «Психологический журнал». 3. «Журнал практического психолога». 4. «Журнал прикладной психологии»	протягом року (2 дні на місяць)	<ul style="list-style-type: none"> - каталог психологічної літератури з питань розвитку особистості у дитячому віці (бібліографія, анотації); - електронна бібліотека літератури з психології; - конспекти опрацьованих першоджерел; - можу чітко обґрунтувати причину психологічної проблеми, впевнена у своїх знаннях та діях при виконанні подібних завдань

* Приклад заповненої таблиці самоаналізу, групової рефлексії та саморозвитку подано у розділі «Особливості роботи над професійно-орієнтованим завданням з курсу «Загальна психологія».

		5. «Практична психологія та соціальна робота».		
Грамотність	Я сумнівалася, чи правильно ставлю розділові знаки у складнопідрядних реченнях.	Переглянути правопис української мови та повторити правила пунктуації в складнопідрядних реченнях.	лютий 2010 р.	- знання правил пунктуації в складнопідрядних реченнях
Зібраність	Я виконувала професійно-орієнтоване завдання за рахунок особистого часу, відведеного на відпочинок	Ретельно планувати робочий день і тиждень та здійснювати поточний і підсумковий аналіз дотримання розроблених планів.	постійно	<ul style="list-style-type: none"> - вміння раціонально розподіляти час; - вміння вибудовувати реалістичний план робочого дня та тижня; - навички дотримання розроблених планів; - вміння гнучко корегувати розроблені плани протягом робочого дня і тижня